

„ÉLET ÉS EMBERI MÉLTÓSÁG” VS. „HALÁL ÉS EMBERI MÉLTÓSÁG” A BIOLÓGIAI ÉLET KEZDETÉN ÉS VÉGÉN*

LANDI Balázs
egyetemi docens (PPKE JÁK)

„Még azt akarta hozzátenni: „bocsáss meg”, de ehelyett azt mondta: – Bocsáss el! –, és nem lévén már ereje, hogy kijavítsa, csak legyintett, abban a tudatban, hogy akinek meg kell értenie, úgyis megérti.

[..]

Nem volt sehol a félelem, mert a halál sem volt sehol. A halál helyett világosság volt. [..]

– Bevégeztetett – mondta valaki fölötte. Meghallotta ezeket a szavakat, és megismételte a lelkében.

„Bevégeztetett a halállal – mondta magának. – Nincs többé.”

L. Ny. Tolsztoj: Ivan Iljics halála (ford.: Szöllősy Klára)

[..] a sötétség és világosság neked ugyanaz [..]”

Zsolt 138, 12

1. Bevezető gondolatok

Nemcsak az egyes ember, hanem az emberiség történetében is alakult, változott, s talán fejlődött, hogy mi bizonyul sötétnek vagy világosnak. Évezredekig magától értetődő volt a nő alárendelt szerepe a férfinak, míg ma megkérdőjelezhetetlen a férfi és nő egymásra utaltsága és egyenjogúsága. Hasonlóképp, évszázadokon keresztül nem emelte fel szavát a rabszolgatartás embertelensége ellen a világ keresztény része sem, míg ma az már szintén megkérdőjelezhetetlen meggyőződése és értékítélete az emberiségnek.

Amikor ma az emberi méltóságról írunk, szólunk és gondolkodunk, akkor az alatt elsődlegesen az egyes ember, az individuum jogait értjük: az egyes emberi személy méltósága szent és sérthetetlen.

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

Ugyanakkor ez a szemlélet elhatároláshoz is vezet: amikor a jogainkat hangsúlyozzuk és azok védelme érdekében – szükség esetén – kérlelhetetlenül kiállunk, egyúttal határokkal választjuk el magunkat a másiktól. A különállásunkat hangsúlyozzuk, magunkat a másik emberi személlyel szemben határozzuk meg, amint azt a sötétség és a világosság esetében is tesszük. Kívülállóként, önmagában tekintünk a világosságra és a sötétségre, az egyik és a másik emberre, az életre és a halálra. A szuverenitásunk, az önállóságunk, az egyediségünk, a mindezekből fakadó függetlenségünk és méltóságunk elismerése utáni vágyunk olyan téves értelmezésekre indít gyakorta, ami elfeledteti velünk, a ma emberével, hogy valamely egésznek vagyunk részesei. Ahogy nincs világosság sötétség nélkül, úgy nincs élet halál nélkül sem, sőt, olykor a sötétben születik az élet: a feltámadás is éjjel történt, sötétben, tanúk nélkül. Ezért, ha néha úgy érezzük-látjuk vagy más módon tapasztaljuk is, hogy a halál felemelő és az élet szörnyűséges, akkor sem szabad megfélemlenünk, hogy óvakodjunk azok önmagukban történő meghatározásától és szabályozásától, mert mindent csak a másikhoz, sőt, egymáshoz való viszonyulásában és rendeltetésében lehet megérteni.

2. Az emberi élet és méltóság az alkotmányjogban és a polgári jogban

Az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (továbbiakban: EJENY) idén 75 éves. Megszületésének fő motivációját bevezetőjében – önnön maga – akként határozza meg, hogy „az emberi jogok el nem ismerése és semmibevévése az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett”. Az alig két évvel későbbi Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE) is az élethez való joggal nyitja meg az emberi jogok katalógusát, kifejezve ezzel, hogy egyrészt az élethez való jog az emberi jogok katalógusának legfőbb értéke,¹ másrészt minden további jog előfeltétele. A EJENY és az EJEE is demonstratívan jeleníti meg, hogy a második világháborút követő években mindenekelőtt az élettől való önkényes megfosztás tilalmának kimondása volt a legsürgetőbb kötelezettsége a csatlakozó államoknak – annak reményében, hogy soha ne ismétlődhessen meg az emberek millióinak értelmetlen és felfoghatatlanul kegyetlen elpusztítása.

Ilyen alkotmányos előzmények alapján (is) állva, az egyes nemzeti alkotmányok az emberi élethez és méltósághoz való jogot az emberi jogok egyre bővülő katalógusának csúcsára helyezték akkor és helyezik napjainkban is, s minden más jogot abból, mint anyajogból vezetnek le.

Az alapjogi jogfejlődés a későbbiek során is egyértelmű irányt követett: folyamatosan bővült a védelem és az emberi jogok katalógusa, sőt az önkényes megfosztásról idővel a „bármilyen” megfosztás alapvető tilalmának bevezetésére és az állam tevőleges életvédelmi kötelezettségeinek szabályozására tevődött át a hangsúly. A EJENY vonatkozásában az ENSZ 1966-os, de csak 1976-ban – a helsinki folyamat kiterjesztéseként – hatályba lépett két nagy nyilatkozata (a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya [továbbiakban: PPJNE]) foglalta össze az első és a második generá-

¹ K.-H. W. v. Germany, no. 37201/97, 2001. március 22. ítélet, 96. bek.

ciós emberi jogokat, míg az EEJE hatodik és tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyve bástyázta körül a korábbinál is határozottabban az élethez való jogot.²

Azaz az eredetileg magasztos alkotmányjogi eszmék mellett, amelyek deklarálták „az emberiség családja minden egyes tagja” számára az egyenlő méltóságot, valamint az „egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak” elismerését, mint az emberi jogok és az alapvető szabadságok anyajogát, ami mindenféle hatalmi önkény legfőbb akadálya és korlátja volt, fokozatosan megjelent az egyedi emberi élet értéke, annak társadalmi felértékelődése, s mindezek folyamánként az államokat tevélegesen terhelő, ti. aktív cselekvést is igénylő életvédelmi kötelezettségek, amelyeket az EJEB gyakorlatában is egyre szélesebb körben követhetünk nyomon. Vagyis az emberi méltósághoz való jog már eleve kettős „funkciót” lát el az alkotmányjogban: egyfelől, mint „általános személyiségi jog” (*constitutional privacy*) szubszidiárius alapjogként használatos, másfelől az emberi élethez és a jogképességhez való joggal egységben sajátosan fejezi ki az ember jogi státuszát.³

Ehhez képest, a Polgári Törvénykönyv (továbbiakban: Ptk.) Második könyvének Harmadik része rendelkezik a személyiségi jogokról, s annak XI. címe e jogok védelmének általános szabályait tartalmazza. A Ptk. 2:42. § (1) bekezdése kimondja, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.” A (2) bekezdés ezt követően nevesíti az emberi méltóságot és a személyiségi jogokat: „Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.”

A Ptk. tehát nem azonosítja a polgári jogi személyiségvédelmet az alapjogok katalógusával:

„Kétségtelen, hogy bizonyos alapjogok a személyiségi jogok részeivé váltak (pl. élethez, testi épséghez, egészséghez fűződő jogok), de eltérőek lehetnek az érvényesítésüket szolgáló jogi eszközök. Ennek megfelelően a Ptk. el kívánja kerülni, hogy az alkotmányos szabadságok, nemzetközi egyezményekben foglalt emberi jogok közül azokat is a magánjogi kódex tartalmazza, amelyeknek érvényesülését az államnak közjogi eszközzel kell biztosítania, és amelyeknek megvalósítására a polgári jogi eszközök egyáltalán nem vagy csak kevésbé alkalmasak.”⁴

A ‘méltóság joga’ és a ‘személyiségi jogvédelem generálklauzulája’ közötti megkülönböztetés azonban nemcsak azok érvényre jutását biztosító szankciórendszer eltérő jellege okán indokolt, hanem azért is, mert az Alkotmánybíróság a méltósághoz való

² Az előbbi az Egyezmény-konform halálbüntetés alkalmazásának jogszerűségét háború és háború közvetlen veszélye idejére szorította, míg az utóbbi végül minden körülmények közötti megszüntetéséről rendelkezett.

³ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 442–443.

⁴ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, WoltersKluwer, 2018. 124.

jogot – meghaladva a Ptk. kereteit – nemcsak általános személyiségi jogként értelmezi, hanem mint önálló, konkrét alapjogot is alkalmazza.⁵

Ugyanakkor már „fogantatása” időpontjában és körülményeiben is eltérést mutat a személyek alkotmányjogi és polgári jogi védelme. A polgári jog már több mint egy évszázaddal a második világháború szörnyűségeit megelőzően szabályozta a személyiségi jogokat, amely rendelkezések alapvetően – a magasztos alkotmányjogi eszméktől távol eső – vagyoni viszonyokkal összefüggésben szabályozták a „személyi viszonyokat”. Így például Svájcban, az általános személyiségi jog születésének helyén és idejében egyértelmű volt a gazdasági érdekű személyiségvédelem túlsúlya; Huber szerint a személyiség védelme „az egész szociális törvényhozás alapja”,⁶ de már a zürichi Ptk. előmunkálatai során, az 1850-es években is erre alapozták az általános munkásvédelmi (munkavédelmi) szabályt. Az általános személyiségi jog tehát keletkezése szándékában, ideológiájában és a gyakorlatban is: védőintézmény, amely gazdaságilag egyenlőtlen helyzetekben – a mai divatos kifejezéssel – a „gyengébbet” védi. „Politikai modellje ugyanaz, mint az objektív felelősség akkori elterjedésének, vagy általában a versenyjognak.”⁷ Ezek a korai személyiségi jogok tehát a személyt mint tulajdonost védtek, ti. a gazdasági személyiség védelme csakis a tulajdonosi pozíciók egyenlőségét korrigálta.⁸

A második világháborút követően azonban a személyiségi jogok polgári jogi szabályozásában is új szakasz kezdődött, amely lényeges pontjaiban – figyelemmel a fentebb említett alkotmányjogi deklarációkra – éppen a korábbi szabályozás ellentéte. Az új szabályozás jellemző vonása: a személyiségi jogok „politizálódása” és általánosodása. A „politizálódás” két formában jelentkezik: egyrészt úgy, hogy a személyiségi jog az egyes hagyományos szabadságjogok kiterjesztő gyakorlatában, illetve az állam és az egyén szférájának elhatárolásában elvi magyarázatként kap szerepet, másrészt úgy, hogy a korábbi személyiségi jogok alapértéke, a becsülethez, a méltósághoz és az élethez való jog, mint az emberi méltóság érinthetlensége, vagy pozitív megfogalmazásban, mint a személyiség szabad kibontakozásához való jog, az alkotmányos alapjogok közé emelkedik.⁹

Ugyanakkor lényeges különbség van a „politizálódás” két iránya között. Az első az állammal szemben, az államtól védi a személyiséget, itt tehát a hagyományos garanciák továbbfejlesztéséről van szó. A „politizálódás” másik útja azonban teljesen új út, ami ugyanakkor árnyalja Vékás Lajos által a személyiségi jogok polgári jogi védelme

⁵ Vö. pl. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 309.

⁶ Eugen HUBER: *Das schweizerische Zivilgesetzbuch und die Presse*. Jahrbuch der schweizerischen Presse, 1905/1906. 32–35.

⁷ Iso KELLER: *Rechtsetik und Rechtstechnik in der modernen kontinentaleuropäischen Zivilgesetzgebung, am Züricher Privatrechtlichen Gesetzbuch erläutert*. Aarau, Sauerländer Verlag, 1947. 120.

⁸ SÓLYOM László: A személyiségi jogok elmélete. (eredeti megjelenés: Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1983.) In: SÓLYOM László: *Documenta – Polgári jog*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 367.

⁹ SÓLYOM (1983) i. m. 372–378.

és az alapjogi katalógusok közötti „át nem fedésről” írtakat,¹⁰ ti. ez az út a magánjog közjogiasodása, ami még külsőleg sem kötődik a korábbi vagyoni jogi szemlélethez, liberális struktúrához. Itt valójában nincs szó az alkotmányos és a magánjogi személyiségvédelem relatív szétválásáról („át nem fedéséről”), sem az állam ellen irányuló egyes szabadságokról. Ellenkezőleg, ehelyütt az alkotmányos alapjogok és a polgári jogi személyiségvédelem relatív összeolvadásáról van szó, arról, hogyan hatják át az alkotmányos jogok a polgári jogot, hogyan érvényesülnek nemcsak a személyeknek az állammal szembeni, hanem egymás közötti kapcsolataiban is.

3. A közjogias és a klasszikus polgári jogi emberkép

Az emberi élet és méltóság alkotmányjogi és polgári jogi szabályozása kialakulásának időpontjában és körülményeiben megmutatkozó – előző pontban említett – különbségekre természetesen reflektál a közjog és a polgári jog emberképe is, amelyek alapvetően más jellegű, „motiváltságú” és funkciójú jogi szabályozásnak különbözőségei következetesen és pontosan beazonosíthatóak a jogrendszerben, sőt ez alapján – álláspontom szerint – igazolható az is, hogy „a polgári jogi szabályozás őszintébb”!

A PPJNE 6. cikke kimondja: „Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit nem lehet életétől önkényesen megfosztani.” Ugyanezen egyezségokmány 4. pontja szerint: „Bármely halálraíteltnek joga van kegyelmet vagy a büntetés megváltoztatását kérni. Közkegyelmet vagy egyéni kegyelmet minden esetben lehet adni, illetőleg a halálbüntetést minden esetben meg lehet változtatni.” A PPJNE 2. cikk 1. pontja szerint: „A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez a halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.”¹¹

Mindezekkel összhangban – szinte szó szerinti egyezést mutatva! – rendelkezett a korábbi Alkotmány is, amikor 54. § (1) bekezdésében kimondta, hogy: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” Ezt váltotta fel az Alaptörvény II. cikke, mely szerint: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”¹²

¹⁰ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer; 2018. 124.

¹¹ Érdemes kiemelni, hogy sem a Nyilatkozat, sem az Egyezségokmány, sem az Egyezmény szövege – szemben az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének 4.cikkével, amely az emberi életet „általánosan, a fogantatás pillanatától kezdve védi” – nem mondja ki, hogy mit tekint az emberi élet kezdetének. (Miközben az EJEB ezekben a kérdésekben alapvetően a tagállamok mérlegelési körébe utalja a kérdés eldöntését, mindazonáltal a tudományos haladás és újabb orvosi eljárások nyomán – még az európai konszenzus hiányában is! – elkezdték kiterjeszteni a védelem egyes formáit a magzatokra. Vö. Vo v. France, no. 53924/00, 2004. július 8-i ítélet, 82. bek., 84. bek.)

¹² Kritikai élel külön kiemelendő, hogy az Alaptörvény nagykommentárjában (Jogtár) az olvasható, hogy: „A korábbi Alkotmány az emberi élethez való jogot említette elsőként, amelyet az ember veleszületett

Az alapjogi dokumentumok alapján tehát az élethez és emberi méltósághoz való jog nemcsak kéz a kézben járnak, de korlátozhatatlanok, abszolút jellegűek és megelőzőnek minden más jogot. Azzal kapcsolatban bátran kimondható, hogy „értékhordozók”, miközben maguk is értékek, értéktartalmuk és értékrendjük van! Keletkezésük körülményei/motivációi nyomán ezen absztrakt jogok, az azokban körvonalazódó elvonatkoztatott emberkép-meghatározó részt, az egyént (embert), saját nemzetállamával szemben definiálja/jogosítja, a nemzetállamot pedig az egyénnel szemben nemcsak tűrésre/tartózkodásra, hanem tevőleges magatartásra/teljesítésre kötelezi. Éppen ennek tartalmát és terjedelmét tekintve merül fel az élethez való jog két sarkalatos kérdése is, ti. jogilag miként szabályozandó annak kezdő, illetve végpontja a biológiai élet kezdetén és végén, amely persze önmagában hordozza/jeleníti meg a közjog emberképét is. A kezdőpont neuralgikus kérdése a terhesség-megszakítások ügye, míg a végpont kapcsán a halálbüntetés, illetve az eutanázia megítélése és megengedhetősége jelent problémát. Mindezt tükrözi vissza az EJEB vonatkozó gyakorlata is, amely – éppen annak értékelvű és értékalapú jellege végett nem kívánja eldönteni a kérdést, hanem – a tagállamok széles mérlegelési körébe utalja annak eldöntését: egyfelől az élet kezdete a születés, de a tagállamok ennél korábbi időpontot is meghatározhatnak,¹³ másfelől nem kötelezi a tagállamokat a passzív eutanázia kriminalizálására.¹⁴

Ehhez képest a Ptk., mint alapvetően a vagyoni viszonyok joga, mégis „őszintébb” emberképet fogalmaz meg, amikor egyértelmű választ ad a fenti értékelvű és értékalapú kérdésre; s teszi ezt annak ellenére, hogy döntően a vagyonforgalom szabályozása mellett csak akkor és annyiban szabályozza a jogalany, a személy viszonyait/státuszát, ti. villantja fel a maga emberképét, ha az egyfelől szoros összefüggést mutat a vagyoni viszonyokkal, avagy, ha ahhoz vagyoni jellegű szankciók kapcsolódnak.¹⁵ Azaz a polgári jog, még vagyoni jogi szemléletének őszinte beismerése és felvállalása mellett is számos ponton meghaladja/túllépi az annak forrásául szolgáló alapjogi szabályok végletes absztrakciós szintjét, amint azt az AB már az első abortusz határozatában is megfogalmazta:

„A jogképesség olyan végletes absztrakció, amelyben már nincs semmi kizárólagosan emberi. A jogképesség formális minőség. [...] Az ember biológiai és jogi fogalma közötti viszony e század második felében ismét problematikusá

---

jogként határozott meg. Ez azt jelentette, hogy az élethez való jog feltétele, mint ahogyan a jogképességé is, hogy az élve születéstől kezdődik. Az Alaptörvény szerint ezzel szemben a magzat esetében az élethez való jog a fogantatástól kezdődik, és az Alaptörvény által elsőként kiemelt jog az emberi méltóság, amelyet sérthetetlenként nevez meg.” Ezzel szemben az Alkotmány által használt, nemzetközi és tradicionális „veleszületett” kifejezés és a Ptk. által használt „élve születés” fogalom teljesen mást jelent! A „veleszületett” éppen nem az élethez és emberi méltósághoz való jog feltételeességét, hanem feltétlenségét jelöli. Azt, hogy ezek a jogok nem emberi törvényekből fakadnak, sőt ember alkotta törvényekkel el sem idegeníthetők...

¹³ Evans v. United Kingdom, no. 6339/05. 2007. április 10-i ítélet.

¹⁴ Widmer v. Switzerland, no. 20527/92. 1993. február 10-i ítélet.

¹⁵ Vö. pl. a Ptk. IV. könyvének házasságra vonatkozó III. része, habár 80 szakasz terjedelmű (4:5–85.§§), annak közel kétharmada (4:35–85.§§) mégis a házassági vagyoni joggal foglalkozik

vált. [...] A magzat társadalmi helyzete is megváltozik. [...] A kérdés az, hogy az ember jogi státusza kövesse-e a természet- és szellemtudományok, valamint a közvélemény ember-fogalmainak fent jelzett változását, kiterjedjen-e az ember jogi fogalma is a születése előttre, egészen a fogantatásig. A jogalanyiség ilyen kiterjesztésének jellege és hordereje csak a rabszolgaság eltörléséhez hasonlítható, de annál is jelentősebb lenne. Ezzel az ember jogalanyiséga elérné elvileg lehetséges végső határát és teljességét; az ember fogalmai ismét egybeesnének.”¹⁶

Amíg a közjogi szabályozás a fenti absztrakt dilemmát mérlegeli, és hezitál az értékelvű és értékalapú kérdés eldöntésében, a polgári jog „előre lép”: a magzat emberi lény dilemmáját el nem döntve, ti. nem „veleszületett” jogokról szól, hanem arról, hogy ha megszületik, akkor visszamenőleg megilleti a magzatot a jogképesség, megadja, elismeri és szükség esetén megvédi a magzat vagyoni jogait.¹⁷ De ugyanilyen természetességgel „lép túl” a Ptk. a biológiai élet végén is, amikor a személyiségi jogok körében – szintén el nem döntve/ismerve az elhunyt személy jogalanyiségát – magától értetődő természetességgel biztosítja a kegyeleti jogok védelmét, kifejezésre juttatva az ember – alapjogi megközelítésben végletesen absztrahált, formális minőségével szemben! – transzcendens, nem testi és nem fizikai valóságban megjelenő jelenlétét/valóságát is.

Mint azt fentebb jeleztük, az alapjogi emberi méltóság nemcsak értékelvű és értékalapú, hanem egyúttal az egyes nemzetállamokkal szembeni identitáselméletet is kifejezésre juttat: azt ígéri, hogy az emberi méltóság keretében kibontakoztathatjuk személyiségünket, megvalósul az egyenlő önérvényesítés, az individuum érinthetlensége. No de ez nem igaz! Az autonóm emberi személyiség, ti. az emberi méltóság megvalósítása kivételes teljesítmény és egyúttal a legszemélyesebb is! Azt nem lehet kívülről/felülről, pláne nem a jog eszközeivel biztosítani. Annak forrása és mértéke maga az egyén. Azaz az alapjogi egyezmények itt megint csak a bizonytalanságot fokozzák, mint sem útmutatást adnának: olyat ígérnek, amit nem adhatnak meg. Itt említeném meg azt a lényegi változást is, hogy míg pl. a Nyilatkozat megszületésekor, 1948-ban még csak 2,3 milliárd ember részére ígérte az emberi méltóság egyenlő kiterjesztését, addig ma, az egyezmény 75. évfordulóján már 8 milliárd, 2048-ban, ti. a 100. évfordu-

¹⁶ 64/1991. (XII.17.) AB határozat; a vizsgált téma, és különösen annak megközelítési módja okán indokolt kiemelni ZLINSZKY János ugyanezen határozathoz írt párhuzamos véleményéből az alábbiakat: „Az Alkotmánybíróság azonban az adott jogi helyzetben csak arra az állapotrathat, hogy a mai magyar jog az embert születésétől, azaz világrajövetelétől tekintti jogalanynak. *(Csak zárójel között utalunk itt arra, hogy a magzati létet leghatározottabban emberi létnek elismerő, s ezért a magzati élet kioltását emberölésnek értékelő egyházi jog sem engedi meg a méhen belüli magzat felvételét a egyházba, azaz annak megkeresztelését.)*”

¹⁷ Bár a polgári jogi szabályozás kifejezetten valóban nem dönti el a magzat-ember dilemmát, de ha megvizsgáljuk pl. a magzati gyám polgári jogi szabályozását, láthatjuk, hogy akár az 1877. évi gyámsági/gondnoksági tc., akár az 1952. évi Csjt., akár az 1959. évi Ptk. úgy fogalmazott, hogy „ha a gyermek és a szülő közötti érdekellentét állna elő”, vagyis a szabályozás kiterjesztette a gyermek fogalmát a magzatra is!

lón pedig már 9,6 milliárd ember részére teszi ugyanezt, ami több mint négyszerese (!) lesz az elfogadása kori populációnak.

Ezzel szemben a polgári jogban szabályozott emberi méltóság, mint személyiségi jog nem így működik, nem kelti még annak látszatát sem, hogy ezt nyújtaná. Az emberi méltóság a polgári jog (személyiségi jog) számára mindennapi valóság, ami megjelenik a klasszikus polgári társadalom és a polgári jog emberképében is. Éppen ez a szoros, immanens kapcsolat magyarázza, hogy a klasszikus polgári társadalom szerkezetét megváltoztató technikai forradalom és az annak nyomán kibontakozó gazdasági, társadalmi és demográfiai változások maguk után vonták a polgári jogi emberkép változását is: oly gyorsan és kirívó mértékben éleződtek ki a társadalmi ellentétek, hogy az egyenlőség és az individuum szabad kibontakoztathatóságának még látszata sem volt fenntartható. A rohamos változások nyomán a magánjogi jogalanyok pozícióinak klasszikus egyensúlya lényegesen megbomlott: már nem tulajdonosok és vállalkozók állnak egymással szemben, hanem munkavállaló és a munkaviszony feltételeit diktáló munkaadó, fogyasztó és gyártó, a hallatlan technikai fejlődés által egyre több veszélynek kitett potenciális károsult és a profitorientált, szervezett biztosítótársaság.

Napjainkban azzal kell szembesülnünk, hogy egyre csak „szaporodnak az olyan tényállások, amelyekre egyszerűen nincs még kielégítően megalapozott és többségileg legalább megtűrt válasz. Különösen a technika lehetőségei, a fejlődés sebessége múlja felül azt, amit a társadalom erkölcsileg feldolgozni képes. Ezt az űrt a jog tölti ki – sokszor kényszerül kitölteni.”¹⁸

A szociális igazságosság iránti társadalmi követelmények erősebbnek bizonyultak minden ideális és klasszikus elvnel; a klasszikus magánjog egyre több területén figyelhető meg a szabályozás „politizálódása”, a közjog térhódítása. Ilyen, a közjog betörési pontja a magánjog területén, hogy a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló polgári jogi emberkép mellett, egyéb, közjogi(as) emberkép is megjelenik a Polgári Törvénykönyvben. De ez nem semlegesíti a klasszikus polgári jogi emberkép szerepét és jelentőségét a polgári jogi jogviszonyokban, sőt, éppen ellenkezőleg! Arra kell, hogy sarkalja a magánjogot, hogy annál inkább védje, őrizze – akár még az alkotmányjogi behatások ellenében is – a polgári jogi vezérlő elveit, jelen esetben az emberi élethez és méltósághoz való jogot, s annak részeként a klasszikus polgári jogi emberképet a kizárólagos, bár jól lehet zsugorodó tisztán polgári jogi jogviszonyok körében. Ahogy ezt Dieter Medicus megfogalmazta: „[...] megengedhetetlen, hogy a jog a vagyoni szempontból gyengébb feleket kiskorúsítsa”,¹⁹ hiszen a méltóság önmagában kívülről és felülről nem biztosítható, hanem az az egyén legszemélyesebb és belső teljesítménye.

¹⁸ SÓLYOM László: Mit szabad és mit nem? *Valóság*, 1985/8.

¹⁹ Dieter MEDICUS: Der Grundsatz der Verhältnismässigkeit im Privatrecht. *Archiv für die civilistische Praxis*, Band 192., 01/1992. 62–65.

4. „Élet és emberi méltóság” vs. „Halál és emberi méltóság”

Az előzőekben érzékeltettük az élethez és emberi méltósághoz való jog, s az abban megnyilvánuló emberképben megmutatkozó hasonlóságokat és különbözőségeket mind az alapjogi, mind a magánjogi szabályozásban. Mivel a társadalmi-, gazdasági- és demográfiai változások nem zárultak le a polgári jogi emberképben oly nagy jelentőségű változást eredményező ipari forradalmat követően a 18. században, sőt napjainkban már a negyedik ipari forradalmat („Ipar 4.0”) szokás említeni, ami nem csak olyan újabb dilemmákat „termelt ki” az élethez és emberi méltósághoz való joggal kapcsolatban mint a szülővé váláshoz való jog kiterjesztése a mesterséges megtermékenyítésre²⁰ vagy az embriókkal való rendelkezési jogra,²¹ hanem a már kialakult emberkép fogalmát is újra definiálta mind az abortusz, mind az eutanázia kezdetektől jelen lévő dilemmáiban. Ez utóbbi külön érdekesege, hogy miként oldható fel – feloldható-e egyáltalán?! – az emberi jogi (alapjogi szintű) „élethez és emberi méltósághoz” fűződő alkotmányos alapjog és az eredetileg abból származtatott „halálhoz és emberi méltósághoz” fűződő polgári jogi és az általános személyiségi jog közötti belső feszültség, különös figyelemmel annak konkrét megnyilvánulásaira az abortusz és az eutanázia körében. Hiszen a halálhoz való jog értelmezhető úgy, hogy az a személyes szabadság legvégső kifejeződése, ugyanakkor érvelhetünk amellett is, hogy az emberi élet szándékos elvétele égbekiáltó merénylet az emberi méltóság ellen.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog már az első határozatoktól kezdve az emberi élethez kapcsolódó, attól el nem választható minőségi jegyként jelent meg. Ahogy a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat mondja: „[...] az ember jogi alaphelyzetéhez hozzátartozik két »tartalmi« alapjog is, amely a jogképesség formális kategóriáját kitölti, és a »személy« emberi minőségét kifejezi: az élethez és az emberi méltósághoz való jog.”²² Éppen ez a fogalmi megközelítése teszi az élethez és emberi méltósághoz való jogot alkalmassá arra is, hogy betöltse másik fontos funkcióját, ti. az Alaptörvényben és a személyiségi jogvédelemben is az egyenlőség (egyenlő jogképesség) biztosítását az emberek között.

Az Alkotmánybíróság elsőként a halálbüntetés alkotmányellenességét kimondó határozatában²³ mondta ki, hogy az emberi méltóság az élethez való joggal egységben tesz minden emberi életet azonos értékűvé, egyformán sérthetetlené. Ennélfogva az élethez és emberi méltósághoz való jog esetén nem lehet különbséget tenni lényeges tartalom és korlátozható rész között, az ezektől való megfosztás fogalmilag „önkényes”. Azt is többször kiemelte az Alkotmánybíróság, hogy az emberi méltósághoz való jog csak az élethez való joggal egységben, mint az emberi státus jogi meghatározója abszolút, de az abból levezetett, nevesített részjogosítványok bármely más alapjoghoz hasonlóan már korlátozhatók. Az Alkotmánybíróság tudatos és morális megfontolások alapján kapcsolta össze az élethez és a méltósághoz való jogot: „Emögött az

²⁰ S. H. and others v. Austria, no. 57813/00. 2011. március 11-i ítélet.

²¹ Parrillo v. Italy, no. 46470/11. 2015. augusztus 27-i ítélet.

²² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297.

²³ 23/1990. (X. 30.) AB határozat.

a morális megfontolás rejlik, [...] hogy van egy abszolút határ, amelyen sem az állam, sem más emberek kényszerítő hatalma nem terjedhet túl. Vagyis az egyéni autonómia magja a jog számára hozzáférhetetlen. A klasszikus megfogalmazás szerint az ember nem válhat eszközzé, vagy tárggyá.”²⁴ A méhmagzat esetén ezért annyira fontos az első abortusz határozatban radikálisan megfogalmazott kérdés, ti. kiterjeszti-e a jogalkotó az ember fogalmát a magzatra: ha igen, akkor az élethez és emberi méltósághoz való jog a magzat esetében is abszolúttá válik, ami viszont egyúttal azt is jelenti, hogy annak bármely korlátozása fogalmilag önkényes! Mivel sem az Alkotmányban, sem az Alaptörvényben nem terjesztette ki a jogalkotó az ember jogi fogalmát a magzatra, így a magzatot nem illeti meg az élethez és emberi méltósághoz való abszolút jog, bár igaz, az anyának sincs művi vetélésre való emberi (abszolút) joga!

E tekintetben az alapjog és az abból származtatott személyiségi jogok közötti feszültség egyre nő, mert míg a polgári jog nemcsak a gyermeket, de még a magzatot is egyre több védelemben részesíti (gyámrendelés, névválasztás, tartási kötelezettség stb.), addig a státusza érintetlen marad, sőt az ebből a szempontból sorsdöntő kérdésben (ti. az abortusz esetén) az apának semmilyen jogot nem biztosít. Ezzel összhang indokoltnak látszik az alapjogi szabályozás és emberkép módosítása is – amint az megfigyelhető mind az amerikai Legfelső Bíróság *Dobbs v. Jackson* ügyben²⁵ hozott és alapvetően életpárti döntésében és az EJEB újabb gyakorlatában²⁶ is – mert

„Ha a művi terhességmegszakítást – amint neve is jelzi – természetellenes magatartásnak minősítjük, amely alapvető emberi és társadalmi értékeket (például élethez való jog, egészséghez és testi épséghez való jog, emberi méltóság joga) sért és veszélyeztet, akkor nyilvánvaló, hogy meg kell tiltani, és csak néhány kivételes esetben lehet megengedni. Ez a megoldás esik leginkább egybe a jogfejlődés fő vonalával, amely az alapvető értékek védelmének kiterjedése irányába mutat.”²⁷

²⁴ A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével TÓTH Gábor Attila beszélget. (*Fundamentum*, 1997/1.) In: SÓLYOM László: *Documenta – Alkotmányjog*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 378–380.

²⁵ Az amerikai Legfelső Bíróság 2022. június 24-én hozott döntésében eltörölte az abortuszt „legálissá tevő” 1973-a *Roe v. Wade* (Ld. részletesen in: Peter J. RIGA: *Right to die or right to live? Legal aspects of dying and death*. Associated Faculty Press, 1981. 69–171.) és az 1992-es *Parenthood v. Casey* döntések precedens erejét, kimondva, hogy az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának XIV. kiegészítéséből nem vezethető le az abortuszhoz való jog. Ld. a kérdés jogi- és társadalmi összefüggéseinek újabb összefoglalását: Mary SZOCH – Connor SEMELSBERGER – Joy STOCKBAUER: *U.S. Abortion Law in Comparison with the Globe*. Family Resarch Council Issue Analysis, October 2022. . <https://downloads.frc.org/EF/EF21K55.pdf>

²⁶ Az Egyezmény 8. cikkéből nem következik az abortuszhoz való általános jog, sőt annak ellenére, hogy az európai államok többsége nem tiltja az abortusz minden formáját, az EJEB – hat követelmény mellett – helyt adott Írország mérlegelési szabadságának, és nem találta az európai szabályozásoknál jóval szigorúbb ír szabályozást az Egyezménnyel összeegyeztethetetlennek. Ld. A., B. and C. v. Ireland, no. 25579/05. 2010. december 16-i ítélet,

²⁷ LENKOVICS Barnabás: Értékproblémák az abortusz jogi szabályozásában. In: PESCHKA Vilmos (szerk.): *Élet és jog*. Budapest, MTA AJTI, 1993. 66–67.

Az élet végén azonban nem ennyire egyértelműek a változások, ennél fogva – legalább is a felületesen szemlélődő számára – nagyobb feszültség tapasztalható a polgári jogi emberkép fogalmában. „Akkor hát, Szimmiaszom – szólt –, a helyesen filozófálók valóban gondosan készülnek a meghalásra, és minden ember közül számukra a legkevésbé félelmetes a halál.”²⁸ Szókratész szerint tehát filozófálni nem más, mint halni tanulni; halni tudni pedig annyi, mint élni tudni. A halál és emberi méltóság fogalmának és jelentéstartalmának szétválaszthatatlan és a jog világában – egyik legmeghatározóbb módon éppen a Nyilatkozat hatásaként – mára intézményesült alapelvét nemcsak Szókratésznél találjuk meg, hanem a sztoikusoknál, vagy éppen a kereszténység és a főbb vallások tanításaiban is, s azóta is keressük, mert „keresnünk kell nekünk, a mi korunknak megfelelő utat a halálhoz, a halál felfogásához, hogy élni tudjunk a magunk módján”,²⁹ mert „[c]sak az fog méltósággal meghalni, kinek magatartása az életben nemes és szilárd volt.”³⁰ Szembeötlő ugyanakkor, hogy míg a jogi szakirodalom alapján a betegek „halálosan szenvednek” a méltóság hiánya miatt,³¹ az orvosi szakirodalom lényegében hallgat vagy legalábbis eddig hallgatott arról, hogy a betegek vajon hogyan élik meg, hogyan értelmezik a méltóság fogalmát. Az e körben publikált orvosi felmérések azt mutatják, hogy a méltóságérzet elvesztésének emelkedő kockázatához a következő tényezők kapcsolódnak (jelentőségükben csökkenő sorrendben): a külső megváltozásának érzése, az az érzés, hogy a beteg teher másoknak, a napi tevékenység elvégzésében megnyilvánuló függőség, a fájdalom intenzitása, valamint a kórházi tartózkodás.³² Az orvosi kutatások szerint tehát a haldoklók számára a „méltóság” fogalma magában foglalja azt a gondolatot, hogy számít, hogy milyenek észlelnek bennünket mások életünk legutolsó időszakában: ha a halálához közeledő beteg úgy érzi, hogy tiszteletlenül bánnak vele, az komolyan érinti méltósága átélhetőségét is.³³

Amiben az eutanázia – ti. halál és emberi méltóság – dilemmája mégis eltér az abortusz kérdésétől, hogy e körben az emberi méltósághoz való jog nem az élethez való joggal elválaszthatatlan egységben jelentkezik, hanem fordítva: az egyik érvényesü-

²⁸ PLATÓN: Phaidón. (fordította: KERÉNYI Grácia) In: *Platón összes művei I.* Budapest, Európa, 1984. 67e, 1038.

²⁹ POLCZ Alaine: Ideje a meghalásnak. In: MUSZBEK Katalin (szerk.): *Most múlik. Harminc magyar író az emberi méltóságról.* Budapest, Open Books, 2021. 33.

³⁰ Friedrich NIETZSCHE: Aforizmák a halálról. In: CSEJTEI Dezső: *Filozófiai etüdök a végességre.* Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2001. 312.

³¹ Az élet befejezésére vonatkozó döntések (Medical Decision to End Life: MDEL) hollandiai gyakorlatát vizsgáló kutatás szerint a „méltóság elvesztése” volt a halál meghívásának leggyakoribb háttere (57%), de a betegek nehezen viselték el a „mástól való függést” (33%), „beféradtak életük küzdelmeibe” (23%), vagy éppen „méltatlannak érezték haldokolásukat” (46%). Ld. P. J. VAN DER MAAS – J. J. VAN DELDEN – L. PIJNENBORG – C. W. LOOMAN: Euthanasia and other medical decisions concerning the end of life. *Lancet*, Vol. 338., Iss. 8768. (1991). 669–674.

³² Harvey Max CHOCHINOV – Thomas HACK – Thomas HASSARD – Linda J. KRISJANSON – Susan McCLEMENT – Mike HARLOS: Dignity in the terminally ill: a cross-sectional, cohort study. *Lancet*, Vol. 360., Iss. 9350. (2002) 2026–2030.

³³ Harvey Max CHOCHINOV – Linda J. KRISJANSON – Thomas HACK – Thomas HASSARD – Susan McCLEMENT – Mike HARLOS: Dignity in the terminally ill: revisited. *J. Palliat Med.*, Vol. 9., Iss. 3. (2006) 666–672.

lésével szükségképpen együtt jár a másik háttérbe szorulása, hiszen a halál és emberi méltóság – csak látszólag! – egymást kizáró fogalmak, hiszen az emberi méltósághoz való jog az étellel együtt fennálló egységben csak olyan helyzetekben korlátozható, amikor az életet és az attól elválaszthatatlan emberi méltóságot MÁS korlátozná. Ezért pusztán a méltósághoz való joggal egységben jelentkező élethez való jognak az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban kifejtettek szerinti korlátozhatatlanságára hivatkozással nem állítható megalapozottan, hogy a gyógyíthatatlan beteg életének emberi méltóságával összeegyeztethető befejezésére vonatkozó önrendelkezési joga is korlátozhatatlan lenne. Vagyis – nemcsak az abortuszhoz való jog, de – a halálhoz és emberi méltósághoz fűződő alapjog sem vezethető le az univerzális alapjogi gondolkodás absztrakt és abszolút elveiből! Amely jog fennállása igazolható a biológiai élet végén, az már „csak” az abszolút jogból származtatott – s ennyiben korlátozható! – személyiségi jog. Ennek az sem mond ellent, hogy pl. az EJEB fokozatosan kiterjeszti a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jogot és a személyes autonómia elvének hatályát az életvégi döntésekre³⁴ is, sőt az EEJE 8. cikke alá tartozó jogként nevesítette az egyén autonóm döntését a halál idejéről és módjáról,³⁵ mert – a *margin of appreciation* doktrínájának széleskörű alkalmazásával – mégis csak az egyes államok akarátától és szabályozásától – ti. emberképétől – függően eredményezheti a különböző egészségügyi beavatkozások igénybevételének lehetőségét.³⁶

A lényegi kérdés persze az, hogy ez a származtatott jog, ti. halálhoz és emberi méltósághoz való jog végtelenen szembe kerülhet-e az annak forrásaként szolgáló élethez és emberi méltósághoz fűződő joggal, akár úgy is, hogy „csak” a személyiségi jogok szintjén jelentkeznek?!

A joggyakorlat nem éppen megnyugtató válasza és tendenciája igenlő választ ad erre: a magyar egészségügyi törvény³⁷ közel tíz éve rendelkezik az életmentő kezelés – feltételek teljesülése mellett – visszautasításáról, mint külön nevesített betegjogról, mellyel összefüggésben – valamivel több, mint tíz év különbséggel – két határozatot is hozott a magyar Alkotmánybíróság. Az első határozatban még az volt a halál és emberi méltóság dilemmájában a döntő érv, hogy:

„Az állami intézményvédelmi kötelezettségnek az életről és a halálról döntést hozó betegen kívül, tágabb értelemben mindenki más életének a védelmében is érvényesülnie kell, aki a jövőben kerülhet hasonló helyzetbe. [...] Ez utóbbi feladat minőségileg

³⁴ Az EJEB megállapította a Pretty-ügyben (Pretty v. United Kingdom, no. 2346/02, 2002. április 29.), hogy a 8. cikk körébe tartozik a kérelmező azon döntése, hogy elkerülhesse a méltatlan és súlyos szenvedéssel járó halált, valamint a Haas-ügyben (Haas v. Switzerland, no. 31322/07, 2011. január 20.) amellel foglalt állást, hogy a 8. cikkben biztosított magánélethez való jog védi a cselekvőképes beteg abbéli döntéséhez való jogát, hogy élete mikor és milyen módon érjen véget.

³⁵ BUZÁS Péter: Etikai normák érvényesülése az EJEB asszisztált öngyilkossággal kapcsolatos gyakorlatában. In: FAZEKAS Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok*. Budapest, ELTE ÁJK, 2014. 479.

³⁶ FILÓ Mihály – BUZÁS Péter: Életvégi döntések és a margin of appreciation az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. *Állam- és Jogtudomány*, LVII. évf., 2016/4. (Különszám) 39.

³⁷ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. tv., 20–23.§§.

más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összeadása, az ’emberi élet’ általában – következőképp az emberi élet, mint érték – a védelem tárgya.”³⁸

Ehhez képest változtatta meg a magyar Alkotmánybíróság a második eutanázia határozatában a halál és emberi méltóság dilemmájában érvényre jutó álláspontját, miszerint: „Az objektív életvédelmi kötelezettség, mint alkotmányosan igazolható cél, ezért itt nem jöhet szóba, mert a beteg életét semmilyen beavatkozás nem tudja (az orvostudomány állása szerint) megmenteni.”³⁹ Vagyis olyan emberkép körvonalazódik már alig 10 évvel az első eutanázia határozatot és 65 évvel a EJENY követően, ahol az élet – mint abszolút és absztrakt érték – védelme nem állhat az egyéni autonómia érvényesülésének útjába. Ebbe a tendenciába simul bele a német joggyakorlat is, miután a német Alkotmánybíróság három éve, 2020. február 26-án – majd 6 évvel a magyar Alkotmánybíróság fenti határozata és az egészségügyi törvény vonatkozó rendelkezését követően – mondta ki határozatában,⁴⁰ hogy az önrendelkezésen alapuló halál, mint a személyi autonómia kifejeződése, az általános személyiségi jog részét képezi.

5. Emberi jogok: „betű” vagy „lélek”

Az élet és a halál – jelentős társadalmi, gazdasági és demográfiai változások nyomán meg-megújuló – dilemmájára hiába keressük a megnyugtató válaszokat az „éljük kevesebben és éljük kevesebbet, de jobban!” szemléletben, már csak azért is, mert annak érveit követve ellentétes következtetésre jutunk a biológiai élet elején és végén! Míg a magzat vonatkozásában kiteljesedni látszanak az élet, mint érték védelmének a szabályai, addig azok visszaszorulni látszanak a haldokló ember esetében. No de alapjaiban ingatag, sőt fenntarthatatlan minden olyan szabályrendszer, melynek a középpontjában lévő ember(kép) más-más arcát mutatja az élet kezdetén és végén.

Ha a PPJNE 4. pontja szerint még az elvetemült, halálraítélt bűnözőkkel szemben is emberségesen kell eljárni, úgy a biológiai élet kezdetén és végén lévő, leginkább gyámoltalan, perifériára szorult, s ezáltal védelemre és támogatásra szoruló emberi lényekkel, a méhmagzatokkal és a haldoklókkal szemben is jogos az elvárás, hogy az absztrakt értelemben vett, alapjogi emberi méltóság fogalmával összeegyeztethető módon járjunk el.

A dilemma „megoldását” végül úgyis a társadalom értékválasztása hozza majd el: a társadalom ragaszkodhat az eddigi jogi megoldásokhoz, vagy tovább liberalizálhatja azokat, avagy kisebb-nagyobb mértékben szigoríthat az előírásokon. A kiválasztott

³⁸ 22/2003. (IV.28.) AB határozat.

³⁹ 24/2014. (VII.22.) AB határozat.

⁴⁰ „1. a) Das allgemeine Persönlichkeitsrecht (Art. 2 Abs. 1. i.V.m. Art. 1 Abs. 1 GG) umfasst als Ausdruck persönlicher Autonomie ein Recht auf selbstbestimmtes Sterben. b) Das Recht auf selbstbestimmtes Sterben schließt die Freiheit ein, sich das Leben zu nehmen. Die Entscheidung des Einzelnen, seinem Leben entsprechend seinem Verständnis von Lebensqualität und Sinnhaftigkeit der eigenen Existenz ein Ende zu setzen, ist im Ausgangspunkt als Akt autonomer Selbstbestimmung von Staat und Gesellschaft zu respektieren. c) Die Freiheit, sich das Leben zu nehmen, umfasst auch die Freiheit, hierfür bei Dritten Hilfe zu suchen und Hilfe, soweit sie angeboten wird, in Anspruch zu nehmen.” BVefG, Karlsruhe, Urteil des Zweiten Senats vom 26. Februar 2020.

megoldás törvénybe foglalása pedig már csak kodifikációs-technikai, és nem alkotmányjogi vagy etikai kérdés lesz. A kiválasztott és kodifikált megoldás ugyanis a társadalom etikai és jogi színvonalát fogja tükrözni, ami pedig olyan, amilyen, és legfeljebb egy elméletileg ismert vagy elképzelt magasabb színvonalú megoldáshoz mérten minősíthető továbbra is problematikusnak. Ebben a folyamatban, ti. az értékválasztás társadalmi folyamatában van kiemelkedő jelentősége a tudománynak. Már csak ezért is tanulságos és megfontolandó felidézni II. János Pálnak a társadalmunkban tapasztalható értékválságra a *Redemptor Hominis* kezdetű enciklikájában adott válaszát:

„[...] keresnünk kell, hogy az emberi jogok »betűjének« elfogadása egyúttal a »lelkének« megvalósítását is jelenti-e? Nem ok nélkül félünk ettől, hiszen gyakran még nagyon távol vagyunk attól, hogy e jogok valóra válhassanak, mert a társadalmi és politikai élet »lelke« néha fájdalmasan eltér a »betűtől«, mely az ember jogait hirdeti. Akik egy ilyen, az adott társadalom számára súlyos helyzet kialakításában részt vállalnak, nagy felelősséggel bírnak mind a társadalom, mind az emberi történelem előtt. [...]«, végső soron tehát: »Ne az legyen a cél, hogy többünk legyen, hanem hogy többek legyünk!«⁴¹

Az emberek többsége nem foglalkozik a halál problémájával és ez ahhoz vezet, hogy amikor szükségképpen szembesülünk a halállal, nagy nehézségeket élünk át. Nem tudunk mit kezdeni egy közeli hozzátartozónk haldoklásával és halálával, ránk tör a halálfélelem, amely megint csak a halál tényének elfojtásához vezet. Ezért a halál „tanulása”, ha ez alatt az élet értelmének a halálra tekintettel való keresését értjük, elengedhetetlen a jó élethez. Nyilvánvalóvá kell tenni ugyanakkor, hogy nem lehet megtanulni meghalni, mert a halál bizonyossága éppen annak bizonytalanságában van, hiszen az ember törekeny, így a halál bármikor és bármilyen módon bekövetkezhet, ezt mindenkinek szem előtt kell tartania.⁴² Seneca úgy véli, hogy a halál elfedése lehetlenné teszi a jó életet.⁴³ De ebből nem az következik, hogy ne is próbáljunk életünknek a halálunkra tekintettel értelmet adni, hanem inkább annak belátása, hogy ez mindig csak töredékesen sikerülhet. Ha megtanulni meghalni nem is lehet, de tanulni lehet és kell a halált: hiszen ez nem más, mint élni tanulás, azaz halálunkig tartó rákérdezés véges létünkre.

⁴¹ II. JÁNOS PÁL: *Redemptor Hominis (Az Emberek Megváltója)*. Róma, 1979. március 4. Magyarul: Fordította: Diós István. Budapest, Szent István Társulat, 1980.

⁴² Vö. „From the moment of birth, we're all »up the Styx without a paddle«. There are limited opportunities to control what happens at the end of life, and those often require early or at least not-too-late acknowledgement of mortality.” In: Barbara A. REICH: *Intimations of Mortality. Medical Decision-Making at the End of Life*. Cambridge, Cambridge University Press, 2022. 238.

⁴³ SENECA: *Erkölcsei levelek*. IV. 7–9., 107.; XII. 6., 127.; LXVI. 42–43., 284.; LXX. 2–3., 296.